

İzmit ve Çevresi/III

Arayışlar: Deprem Olgusu/Kolektif Bellek/İkonik Bir Tasarım

İzmit And The Surrounding/III

The Explorations: Earthquake Case/Collective Memory/An Iconic Design

Oya Şenyurt

Özet: Ülkemizdeki depremlerin yıkıcı etkileri toplum tarafından kolaylıkla unutulmaktadır. Bu soruna bir tepki olarak, İzmit ve çevresinde deprem üzerine kurgulanan ikonik bir bellek mekan tasarlanması önerilmektedir. Bellek mekana ait bazı tasarım kriterleri kolektif bellekte yer edinebilmesi ve mimarlık tarihimizin içinde değerlendirilmesi için sorgulanmaktadır. Burada söz edilen bellek mekan sıradan bir anıt, müze ya da heykel değildir. Deneyimleme alanları olan depremin yıkıcılığını hatırlatarak önlem almaya yönelen bir yapı tasarımından söz edilmektedir. İzmit'te taklit tarihi yapılar aracılığıyla sanal bellek mekanlar yerel yönetimler tarafından yaratılmaya çalışılmaktadır. Makalede, taklit tarihi yapılar yerine, toplumsal hafızanın İzmit'in önemli bir sorunu olan deprem üzerine yoğunlaştırılması hedeflenmiştir. Bu sebeple, hafızanın mekana dönüştüğü bir ikonik bellek mekan tasarımının sebepleri analiz edilmiş ve konuyla ilgili örnek öğrenci projesi makalede sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bellek-Mekan, İzmit, Tasarım, Depremler.

Abstract: Devastating effect of the earthquakes in Turkey which is easily forgotten by the society. As a response to this problem, design of the iconic memory space about the earthquakes in and around İzmit is suggested in this article. Some criterias of the memory space design are queried for being established in the collective memory and being evaluated in history of architecture. The "memory space" mentioned in this article is not ordinary monument, sculpture or museum. Design of the memory space contains experiencing areas and some sections which recalling earthquake destructiveness and directing to take action earthquakes. Virtual memory spaces are created by local government through the imitation historic buildings in İzmit. Instead of the imitation historic buildings, this article aimed at collective memory is to be concentrated on earthquakes which major problem in İzmit. For this reason, causes of the iconic collective memory space design which memory into space are analyzed and submitted project of the student as a sample on this subject.

Keywords: Memory- Space, İzmit, Design, Earthquakes.

Giriş

Bu yazının hazırlanmasında, mimarlığa kendi Anabilim dalından bakan bir akademisyenin depreme ilişkin konuları ders kapsamında tartışmamasını dert edinmesi etkili olmuştur.² Konuya çözüm olacağı umuduyla, 2009 yılında Ko-caeli Üniversitesi MTF Mimarlık Bölümü II. Sınıf öğrencilerinden 40 kişiye, Mimarlık Tarihi ders anlatımında “deprem” konusunun nasıl yer alması gerektiği sorusunun yöneltildiği bir anket yapılmış, öğrencilerin görüşlerini 1-2 sayfalık yazılı anlatımla bildirmeleri istenmiştir. Soruya öğrencilerin verdikleri örnekler farklı olmakla birlikte, konuya yaklaşımlarında benzerlik gözlemlenmiştir. Mimarlık Tarihi derslerinde depremin tarihi binalara verdiği zararların sebeplerinin strüktür üzerinden incelenmesi ve restorasyon teknikleri gibi başlıklar, öğrencilerin Mimarlık Tarihi dersinde deprem konusunun ele alınış biçimindeki genel tercihlerini belirlemektedir.

Mimarlık Tarihi’nde lisans düzeyinde bu konuya ait incelemelerin yapılabilmesi için kuşkusuz “mimari tasarım” açısından üst nitelikte yapı örneklerinin sunulması tercih edilir. Bilindiği gibi, Mimarlık Tarihi anlatıları üslupsal değişimler ve yenilikler üzerine kurgulanmış, avangard olanın ön planda tutulduğu ve sıradan olanın ötelendiği bir anlatım tarzını ve konu seçimini benimser. Eğer, mimarlık lisans eğitiminde Mimarlık Tarihi konuları içinde Türkiye’deki deprem tarihine ve deprem sonrası mimarilerine değinilmiyorsa, bunun sebebini, öngörülen “mimari tasarım” ların niteliğinin düşük seviyede olmasında arayabiliriz.

Mimarlık, tarihsel süreç içinde bellek oluşturma rolünü tasarım yoluyla gerçekleştirir. Tasarımın sunduğu, yapıya ait bazı görsel, dokunsal ve işitsel özellikler binanın “unutulmama” ve “hatırlanma” durumunu destekler. Tasarım kavramında yapının içinde yaşanan olaylar, durumlar ya da yapıya dair deneyimler özelleşerek kişilere ait belleklerde kaydedilir. Bununla birlikte, topluca

¹ Doç. Dr., KOÜ MTF Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı.

² Bu konuya 2009 yılında 17-19 Ağustos tarihleri arasında KOÜ’de düzenlenen Uluslararası Deprem Sempozyumu’nda sunduğum, “Mimarlık Tarihi’nin Deprem Olgusuna Yaklaşımı: Tasarımda Deprem Olgusunun Nesnelleşmesi ve Kollektif Belleğin Oluşumu” başlıklı bildiri de değinilmiştir.

yaşanan pek çok iyi ya da kötü olay ve deneyim kişilere ait özelleşmiş anılar katmanından kamuya ya da toplumsal belleğe mal olmaya başlar. Toplu halde iyi ya da kötü ortak deneyimlerin ve anıların yaşandığı mekanlar da bellek mekanlar olarak kentte yer edinebilmişlerdir.

Kuşkusuz, tasarım yapan bir mimar, mekanın “*bellek mekan*” haline getirilebilmesi için bilinçli bir kurgu oluşturmaya girişebilir. Böyle bir yaklaşım sonraki dönemlerde ya da tarihsel süreçte mimari tasarımın niteliğine bağlı olarak mimarlık tarihi içinde yerini alabilir. Ancak, mimarlık tarihi konuları kapsamında ele aldığımız pek çok binayı içinde yaşanan önemli olaylarla dikkate almadığımız sürece tasarımda insan boyutu eksik kalacaktır. Gerçekte, mimariyi değerlendirdiğimiz kriterler yoluyla ele aldığımız yapının mimarlık tarihine mal olması, o mekanda yaşanan bir olayın (siyasal, ekonomik, sosyal) etkisini daha fazlaştırmamaktadır. Ya da olayın, binanın mimari niteliğine katkısı bulunmamaktadır. Sözelimi, Kırım’ın Rusya’ya ilhakını kabul eden Osmanlı’nın Zıstovi Muahedenamesi’nin Aynalıkavak Kasrı’nda³ yapılması, bu yapının mimari yönden daha fazla ilgi çekmesini gerektirmemektedir. Ayrıca, böyle bir olaydan sonra yapı terk edilerek yalnızlığına bırakılmış, III. Selim, yerine Hasbahçe Sarayı’nu yaptıran kadar bir daha bu yapıya uğramamıştır.⁴ Kuşkusuz, bu yapıyı inşa eden kalfalar ya da mimarlar, içinde böyle bir olayın yaşanması için inşa etmemiş ya da ülkeye zarar veren bir durumun burada yaşanmasını öngörmemişlerdir. Eski Aynalıkavak Kasrı mimari açıdan III. Ahmed döneminin tüm özelliklerini sergilese de günümüze ulaşamadığı için mimari analizinin yapılması güçtür. Ancak, bu durum bile bugün bu kasrın mimarlık tarihi alanında araştırılmasından bizi alıkoyamaz.

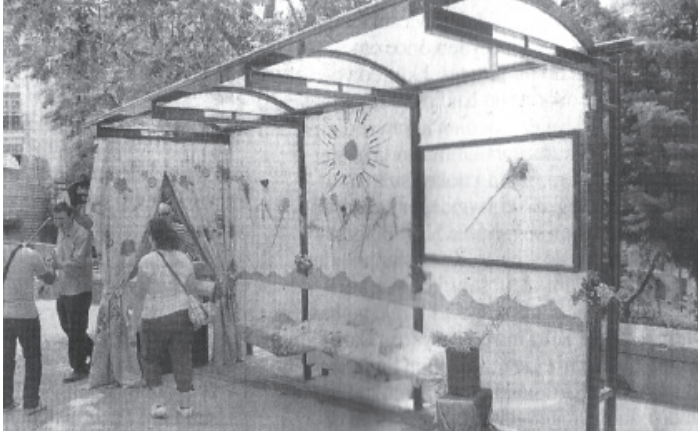
Tarih anlatılarında olaylar veya oluşlar mekanlardan daha önemlidir. Tarih anlatısı içinde bir mekanın anılabilmesi için o mekanın zarar görmesi saldırıya uğraması ya da orada yaşayan halkın başından kötü olaylar geçmesi gerekir. Savaş, afet, isyan gibi durumlar mekanın etkisini ve önemini azaltan bir tanımlama ve anlatım yapılması demektir.⁵ Depremın yıkıcılığı da mekanların, binaların ortadan kalkması ve mimarileri üzerinde konuşulmasının imkansızlığını sağlamasına benzer bir durum ortaya koyar. Yıkıcılığı olan ve tarihte yer almış olayların mekanlarla bir aradalığı gibi, iki zıt ve birbirini yok eden parçanın nesnelleşerek bir aradalığını deneysel bir ortamda sağlaması mümkün müdür? Kentin belli bir noktasında depremden yarı yıkık kalmış bir binanın cam fanus içinde koruma altına alınarak, etrafında depreme dair deneysel mekanlar tasarlanması gibi bir yaklaşımın birbirini yok eden iki zıt parçanın nesnelleşmesini kurgulaması mümkün görünür.

³ Bugünkü Aynalıkavak Kasrı değildir. Bu yapı yıkılmış ve sonradan III. Selim tarafından inşa edilen ve günümüze gelen Hasbahçe Sarayı yapılmıştır.

⁴ Koçu, Reşad Ekrem, “Aynalıkavak Sarayı yahud Tersane Sarayı”, *İstanbul Ansiklopedisi*, 3. C., İstanbul 1960, s. 1615.

⁵ İyi ve kutlu sayılan olaylarda da mekanın kendisinden çok yaşananlar kaydedilir.

Mimarlık Tarihi içinde yer alan “mimarlık” ve “tarih” bilim alanlarının baktığı nokta; ilkinde değişim ya da eşik noktalarını belirleyen yapılar, ikincisinde olaylardır. Bunun ötesinde, olaylar/oluşların kaydedildiği tarih ile yine kültür ürünü olan binaların nesnel hali hiçbir biçimde ilişki kurmaz. Diğer bir deyişle, bir yapı ya da mekan mimari analizi içinde gösterdiği başarı ile mimarlık tarihi içindedir, ancak, salt yapısı sebebiyle tarihte bir olaya ya da oluşa aracılık ettiği için değil. O halde, mekanın “olaylaşması” veya “olayın/oluşun” mekanlaşması nasıl aynı anda gerçekleşebilir? Buna en iyi örnek, yakın zamanda tecrübe edilen Taksim direnişinde, Taksim Meydanı’nın ve çevresinin halk tarafından farklı farklı mekansallaştırılmasıdır. Tarihi süreç boyunca, halkın 1 Mayıs mitingleri dışında toplu bir gösteri hakkını elde edemediği bir alanda, grupların meydana küçük küçük mekansallaştırarak deneyimlemeleri, alanın kutsanması yerine, meydanın gerçek işlevi ile kullanılmasını sağlamaktadır. Meydan, kendiliğinden gerçekleşmiş bir olaya sahne olmamakta, tümüyle olayın merkezinde yer almaktadır. Bununla birlikte, meydana bir duvar gibi yaslanan AKM’nin binası belki de ilk kez, çatısının ve cephesinin kullanılması sebebiyle olayın yansıtıcısı ya da ekranı haline dönüşmüştür. Osmanlı’dan bu yana ilk kez kendiliğinden ve ilk kez mekan ve mimarlık üzerinden gelişen bu direniş; kolektif bellekte yeni bir iz yaratması nedeniyle; hem tarih hem de mimarlık tartışmaları içine aynı anda dahil olacak; mekan “olaylaşacak”, olay ise “mekansallaştırılacak”tır.

Ev kadınlarının kamusal alanda varoluşlarını yansıtan bir otobüs durağı. Taksim direnişi sırasında meydana dahil edilen Gümüşsuyu’ndaki hasar almış bir otobüs durağını kadınların içselleştirdikleri ev mekanının objeleri aracılığıyla düzenlemeleri, kadının kamusal alanda varolma halini yansıtan mekansallaştırma girişiminin bir yansımasıdır (Fotoğraf, 9 Haziran 2013 Pazar, Aydınlık Gazetesi, s. 8, “Kadınlar otobüs durağını yenilerse” başlıklı yazıdan alıntılanmıştır).

Bir mekan içinde yaşananlarla birlikte anıldığında, hem tarih hem de mimarlık tarihinin aynı anda konusu olduğunda; büyük olasılıkla tasarımın hedefi de

gerçekleşmiş olacaktır. Bir tasarım yaparak ve bu tasarımın yapılmasına belli bir hedef koyarak insanlar tarafından kullanılmasını sağlamak için bir zorlama ve mutlak kullanıma yönlendirmenin de başarılı sonuçlar vermediği tarihte görülmüştür. Bununla ilgili olarak iki deneme Fransız Devrimi'nden sonra, biri ressam Jacques-Louis David, diğeri mimari tasarımcı yazar Quatremère de Quincy tarafından düzenlenmişti. Her iki tasarımın bedenlerin yaşadığı dünyada karşılaştığı direnci dikkate alma durumu olmaması ve zorlukla baş etmek durumunda kalmayan bedenler nedeniyle başarılı girişimler olmadığı tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, yaratılan özgürlük mekanları bedeni pasifleştirmiştir.⁶

İnsan hareketlerini ve yaşantısını katı biçimde yönlendirmeye çabalayan, sanal ortamlar yaratarak öngördükleri davranış biçimlerini toplulukların yapmaları için zorlayan tasarımların hiçbiri başarılı sonuçlar vermemiştir. Fransız Devrimi sonrasında gerçekleştirilen alan düzenlemelerine benzer biçimde, modernist kent tasarımcılarının oluşturdukları planlarda; kentlilerin gündelik hayatlarındaki yaşantıları ve hareketlerini öngören, tek tipleştiren ve düzenlemeye çalışan yaklaşım biçimleri de başarısızlığa uğramıştır. Modernleştirilmeye tabi tutulan toplumlara dikte ettirilen kent tasarımları kişilere mutsuzluk vermenin ötesine geçememiştir. Z. Bauman'a göre, *"mekanın anonimliğini ve işlevsel tahsisini sağlamak için planlanmış, yapay olarak oluşturulmuş bir çevrede kent sakinleri, neredeyse çözümsüz bir kimlik sorunuyla karşı karşıya kalırlar. Yapay olarak kurulmuş mekanın*

⁶ Sennett, Richard, **Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**, Metis Yayınları, 4.B., İstanbul 2011, s.265. David'in kurguladığı festival alanı 1790 yılında büyük yiyecek ayaklanmasının başladığı semtte, Saint-Antoine'da sabah saat 10'da başladı. Seçilen güzergah şehrin doğu ucundan batıya doğru, işçi sınıfı semtinden festivalin yapılacağı Champ de Mars'taki büyük açık alana uzanıyordu. David, 8 hektarlık açık alanda insanları, altı yedi bin kişilik dev yarım daire şeritleri halinde sıralamış, insanlardan oluşan her yarım halka arasında boş alan şeritleri bırakarak kalabalığı şekle sokmuştur. Çok basit bir kaç faaliyetten ibaret olan bir törenin bütün bir gün sürmesi istenmektedir. Senaryo planlandığı gibi yürümüş, Champ de Mars'ın açık havasında o gün için bestelenen devrimci marşın sözleri ve ezgileri uzaktan duyulmamıştır. David devasa insan şeritlerinin sunak etrafında dans etmesini planlamıştı ama ancak sunağa yakın olanlar dans etme buyruğunu duydular, sadece onlar ne yapacağını biliyorlardı. Katılımcılar yurttaş gibi davranmaya çalışırken büyük bir kargaşa yaşadıklarından söz ediyorlardı. Halkın kendiliğinden patlamalarının Ancien Régime'ı olduğu gibi, devrimci düzeni de tehdit edebileceğini bildikleri için insan kalabalıklarını yönlendirmek istemişlerdi, ama senaryoları sonuçta başarısız oldu. Diğer deneme ise, Quatremère de Quincy tarafından gerçekleştirildi. Quatremère de Quincy, David'in kullandığı senaryodan yola çıktı: onun festivali de aynı güzergahı izledi; şehrin doğu kesimlerinde yürüyüşe başlayan alay Bastille, Hotel de Ville ve Devrim Meydanı duraklarında durdu. Ancak bu düzenleme de parça parça döküldü. Katılımcılar ne yapacaklarını ve birbirlerine ne söyleyeceklerini bilmedikleri için neredeyse o anda dağıldılar. Quatremère de Quincy açık mekanın hacminin kalabalıkta yasanın ihtişamına dair bir his uyandıracığını düşünmüştü. Ama halk açık alandaki bu birlik ve kuvvet gösterisini kayıtsız bir edayla izlemekle yetindi. Bkz. Sennett, Richard, **a.g.e.**, s.274-277.

kimliksiz tekdüzeliği ve hastaneye yakışır sterilliği, kent sakinlerini, anlamı müzakere etme ve böylelikle o sorunu kavramak ve çözmek için gerekli olan bilgiyi edinme fırsatından mahrum bırakmıştır. Plancıların, modern mimari tarihine el birliğiyle şekil veren yüce düşler ve büyük felaketlerden oluşan uzun listeden çıkarabileceği ders şudur: “İyi bir şehir”in esas sırrı, insanlara, eylemlerinin sorumluluğunu “hayali bir önceden belirlenmiş düzen ve ahenk dünyasında” değil, “tarihsel olarak kestirilemez bir toplumda” üstlenme şansı sunmasıdır. Kim ki yönünü yalnızca estetik ahenk ve aklın reçetelerine göre belirleyerek bir kent mekanı icat etmekle uğraşır, ona tavsiyemiz önce durup, “insanların, sadece başkasının iyi emirleri ya da iyi planını izleyerek iyi olamayacağı” üzerinde biraz kafa yorması olacaktır.”⁷

Z. Bauman’ın söz ettiği yapay olarak oluşturulmuş kimliksiz mekanlar ile Fransız Devrimi gibi, siyasi ve sosyal yönü olan bir ayaklanmanın ardından yapılan ve bedeninin özgür bırakılmasına yol açan sözkonusu tasarımların başarısızlığına rağmen, insanlara emir vermeyen, insan davranışlarının doğallığına hizmet eden mekanlar öngörerek tasarım yapmak mümkün müdür? Olayların birarada anıldığı, pekiştiği ve keskin bir öngörüyle, olayların mekanlarla hafızalara kaydedildiği deprem odaklı “bellek mekanlar” tasarlamak mümkün müdür? Bu soruların cevaplarını yine mimari tasarımda aramak ilginç olacaktır. Böyle bir proje çalışması kuşkusuz, sadece tarih ya da mimarlık tarihi açısından konunun ele alınması yerine, her ikisinin de alanına dahil olabilecek bir tasarım yaklaşımı belirlemenin olanaklarını da arayacaktır. Soruların cevaplarına yaklaşabilmenin ve iyi bir kestirim yapabilmenin yolunu, konunun tasarım süreci veriyor olmalıdır. Böylelikle, deprem sonrası yapılan tasarımların neden mimarlık tarihinin genel anlatısı içinde değerlendirilmediğinin cevabı, tasarımların ve süreçlerinin niteliğinde aranabilir.⁸

Bu yaklaşımla, İzmit ve çevresi için Türkiye’deki doğal afetlerden en etkili olan depremlerin kamusal bellekteki kayıtlarının tarih süreci içindeki devamlı olma durumunun mimari tasarımın konusu haline getirilerek nesnelleşmesi ve “bellek mekan”ların çeşitli açılardan tartışılarak bir proje konusu haline gelmesi hedeflenebilir. Burada, olay / oluşun mekansallaşmasının diğer bir deyişle “bellek mekan” haline gelmesinin mimari tasarım sorunu olarak incelenmesi ve kendi içinde tartışılan konunun nesnelleştirilmesi için metinden tasarıma aktarılan bir düşünsel sürecin boyutları verilmeye çalışılacaktır.

⁷ Bauman, Zygmunt, **Küreselleşme Toplumsal Sonuçları**, Çev.: Abdullah Yılmaz, 4. B., Ayrıntı Yay., İstanbul 2012, s. 51.

⁸ Burada tek başına yapı strüktürünün niteliksizliğinden söz edilmemektedir. Bu tamamen yapının sağlamlığı ve ayakta durması ile ilişkilidir. Metinde bahsi geçen “tasarım niteliği” ifadesi mekanların yaşantılanması ve hissedilmesinde elde edilen başarı ve bunun tarihsel anlatı içinde yer edinebilmesinin sağlanmasına referans verir. İyi tasarlanan bir mekan, içinde yaşanacak olayları ve deneyimlemeleri öngörebilmelidir.

Depremlerin “Mimarlık Tarihi” Anlatısında Tarih Aralığı Olarak Dönem Belirlememesinin Nedenleri

Kolektif bellek zamanla sınırlıdır. Bu zaman sınırının genişliği ya da darlığı, her topluluk için farklı olabilir. Kolektif belleğin, bu sınırın ötesinde kalan olaylara ve kişilere doğrudan ulaşması mümkün değildir. Bunun için tarih devreye girer. Ancak, artık eski topluluklar ortadan kaybolmuş ve pek çok olay belleklerden silinip gitmiştir. Geçmişle ilgilenen tarihçi o döneme ait olaylar için resmi metinlerde iz bırakan tanıklıklar, dönemin gazeteleri, çağdaşların yazdıkları anılar yardımıyla dönemi tanımaya ya da tanıtmaya çalışır. Bunları yaparken tarihçi o dönemde var olmayan bir bakış açısına bağlı olarak değerlendirmeleri yapar.⁹

Tarihçi tarafından yeniden gündeme getirildiğinde kolektif bellekten deprem olgusunun silinmesi de engellenir. Kolektif belleği canlı tutmak ve geçmişte yaşananları gündeme getirmek amaçlandığında, en önemli görev tarihçilere düşer. Mimarlık temel eğitiminde ise Türkiye’de deprem sonrası yaratılan tasarım ürünlerinin mimarlık tarihinin bilgi alanına dahil edilememesinin ya da diğer bir deyişle mimarlık tarihinin ders anlatımlarında en az söz edilen konu olmasının nedenleri incelenmelidir. Mimarlık Tarihi dersi, konusu ve kapsamı gereği, tarihsel dönüşümlerin mimarlığa aktarıldığı dönemlerin tarihini ve mimarisini incelemeyi hedefler. Bu yapılar kamunun ya da özel şahısların kullanımında ait olabilirler ve bireyin ya da birkaç kişinin ürünü olabilirler. Mimarlık Tarihi de dahil olmak üzere “yeni/farklı” bir şey olmayınca, “yeni/farklı” tanımlanamayınca tarih yazılamaz. Dolayısıyla, tarih yenilerle ölçeklendirilir.¹⁰ Bu konuya en iyi örnek, Art Deco’nun hüküm sürdüğü, mimaride Art Deco’nun ders kitabı gibi izlenebileceği, Amerika’da ilk tarihi koruma alanlarından biri olan Deco District’in Art Deco üslubuna bağlı olarak Mimarlık Tarihi konuları içinde yer edebilmesidir. Miami bu açık hava müzesini en az deprem kadar kötü sonuçları olan bir afete, 1926’da meydana gelen ve önüne geleni yıkıp geçen bir kasırgaya borçludur. Kasırgada yıkılan yapıların yeniden yapımı için hızla başlatılan çalışmalar, zamanın gözde akımı Art Deco’dan etkilenecek ortaya Deco muhiti çıkarılmıştır.¹¹

Afetlerin verdiği hasarlar başka coğrafyalarda, bölge ya da şehir için yıkım ve yeninin yaratılmasına fırsat yaratsa bile, Türkiye’de yeni mimarlıkların ya da yapı teknolojilerinin gelişimine olanak sağlamamıştır. Diğer bir deyişle, Türkiye’de depremler, tarihsel süreç boyunca hiçbir zaman mimari anlamda dönem

⁹ Halbwachs, Maurice, (2009), “Kollektif Bellek ve Zaman”, Bellek: Öncesiz, Sonrasız, **Cogito** (50), İstanbul 2009, s. 55.

¹⁰ Yürekli, Hülya ve Ferhan Yürekli, (2004), “Mimalıkta “Yeni” Kavramı”, **Mimarlık ve Felsefe**, YEM, İstanbul 2004, s. 156.

¹¹ Şenyapılı, Burcu, “Art Deco ve Pochoir”, **Arredamento Mimarlık**, Ekim, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 107-108.

ve tarz belirleyici olmamıştır. Kullanılan inşaat malzemesiyle ilişkili bir değişim bile yaşanması güçtür. Sözelimi, 1766 depremi sonrasında İstanbul’da yapılacak yapıların devlet tarafından kagir olarak yapılmasının istenmesine rağmen ahalî geleneksel yapım usullerinden ve malzemedeki vazgeçmeyerek ahşabı tercih etmiştir. Halk yeni bir depremde taş binalarda yaşamayı tehlikeli bulduğundan binalarını ahşaptan yapmayı uygun görmüştür.¹²

Tanzimat’tan sonra da kagir yapı inşa edilmesi konusundaki kararlılık 19. yüzyıl boyunca, İstanbul’da yangınlar sonrasında gündeme getirilmişse de halkın maddî gücünün yetersizliği nedeniyle uygulama yavaştır. Bununla birlikte, yangına dayanıklı olmasına rağmen kagir yapıların 1894 depreminde kolay yıkıldığına halk şahit olmuştur. Ayrıca, “Frenk Kâgiri” olarak bilinen ve diğer yapılara göre yapımı % 50 pahalıya gelen inşa sistemi de zenginler için mümkündür.¹³ Dolayısıyla, strüktürel olarak o döneme göre modern kabul edilebilecek yapı teknolojisinin yaygınlaşması ve uygulama bulması depremin ya da başka felaketlerin yıkıcı gücüne rağmen mümkün olmamıştır. Bir zorlayıcı güç olarak deprem, farklı malzeme ve teknoloji kullanımı konusunda caydırıcı olamamış ve özellikle halka ait konutlarda ucuz ve yetersiz yapı teknolojilerinin devamı sağlanmıştır.

Bugün de deprem sonrası inşa edilen konutlar, tasarım ürünleri değil, hızlı bir biçimde genelgeçer plan çerçeveleri içinde hayata geçirilen, geçmiş ve gelecekle ilişkisiz sadece “o anı”, “şimdiyi” kurtarmayı hedefleyen projelerdir. Dolayısıyla, tasarımın ve tasarım sürecinin öneminin ön planda tutulması ve hazırlıkların bu tip felaketler olmadan yapılması yerine, olay gerçekleşip felaket bittikten sonra, bütçesi kısıtlı basmakalıp projelerle, hızlıca uygulamaya geçmek alışkanlık haline gelmiştir. Bu yaklaşım, geçmişte yapılan hataların sürekliliğini sağlamaktan öteye geçmemektedir. “Başını sokacak mekan” anlayışı basit ve hızlı önlemlerin alınmasına yol açtığından, gerek tasarım gerekse yapım teknolojileri alanında örnek teşkil edecek deprem sonrası konutlarının günümüze kadar gelmesini de sağlayamamıştır.

Dolayısıyla, 19. yüzyılın sonunda Türkiye’de yaşanan ve Marmara Bölgesi’ni etkileyen deprem sebebiyle yeniden yapılan konutlara ait elimizde bugün herhangi bir veri olmaması gibi, 20. yüzyılın sonunda yaşanan Marmara depremi sonucunda ortaya çıkan kalıcı konut tiplerinin de bir veri bırakmayacağı açıktır. Bu sebeple, 1999 Marmara depremi sonrasında gerçekleştirilen konutların deprem öncesinde yapılan konut tiplerinden mimari anlamda farklılık göstermemesi, ileride mimarlık tarihi anlatımında bir dönem aralığı tanımlamayacaktır.

¹² Afyoncu, Erhan ve Z. Mete, “1766 İstanbul Depremi ve Toplum Yaşantısına Tesirleri”, **Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 22-23 Mayıs 2000 Bildiriler**, “Globus” Dünya Basımevi, İstanbul 2001, s. 92.

¹³ Ürekli, Fatma, **İstanbul’da 1894 Depremi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 41.

Deprem Mimarlık ve Tarih Alanlarıyla Gerilimli İlişkisi: Mimarlık Tarihi Anlatımında “Deprem” Olgusu

Deprem, tarihin konusu olduğu andan itibaren, çeşitli kronolojik sıralamalara bağlı tutulmuştur. Kuşkusuz yaşananlar kronolojik sıralamanın ötesinde ve tarih anlatısı içinde tarihçinin öznel anlatımıyla hayat bulur. Sözgelimi, hasar tespiti, tamirler, mühendislerin yolsuzlukları, kiracı ve ev sahipleri arasındaki ev tamiratları sebebiyle ortaya çıkan tartışmalar gibi, mimarlık alanının çeşitli noktalarına denk düşen faaliyetler sık sık anlatılır. Marmara Bölgesi’nde etkili olan 1766 depremlerine ait kayıtlar,¹⁴ 1894 depremiyle benzer faaliyet zincirlerini izler ve kurtarma çabalarından yeni inşa edilen yapıların kurgulanma ve girşimcilik biçimlerine kadar benzerlikler gösterirler.¹⁵ Bu noktada Marmara Bölgesi’nde etkili olan 1766 ve 1894 depremleri ile 17 Ağustos 1999 depreminde yaşananların benzerliği dikkat çeker.¹⁶

Ancak, örnek verilen iki ayrı dönemde yaşanan depremlerin sonucunda ortaya çıkan sıkıntıların “benzerliği/aynılığı” geçmiş ve daha eskinin birbirinin içine geçmesini sağlamaktadır. *Hangi olay diğerinden daha eskiydi?* Sorusunu cevaplamak ve ayırım yapmak güçtür. Söz konusu deprem olgusu olduğunda Türkiye’de tarihin geçmiş ve şimdi arasında kurduğu köprünün ne kadar kırılğan olduğu ortaya çıkar ve “Mimarlık Tarihi” anlatısında tarih bileşeninin en zayıf noktasını oluşturur. Türk toplumunda çoğunlukla, “*tarihten ders çıkarma*” olarak kullanılan “büyük söz”, 1999 depreminde işlevsiz kalmıştır. Ancak, aynı zamanda “*tarih tekerrürden ibarettir*” sözü de işlerliğini olası deprem hali için sürdürmektedir. Dolayısıyla, tarihi ancak “*ders çıkarmak*” ve “*tekerrür*”den ibaret gören bir toplumda tarihin ve şimdinin birbirinin içine geçen ve süreçsizliğe gönderme yapan yönü peşinen toplumsal bir kabullenmenin yansımasıdır. Tarihten “*medet ummak*” için şimdiye ve geleceğe ait planlarda geçmişin de kuvvetli referanslar vermesi gerekir. Oysa, biz bugün, başımıza gelecek bir felaketle başa çıkarken o başa çıkma anında yaşananlar geçmiştekinin tekerrürü ise gelecek için bir referans noktası oluşturamayız. Bu durum, bugün yaptıklarımızla yarınlar için tarih yazımını oluşturduğumuzun farkına varamayışımızın da belirtisidir.¹⁷

¹⁴ Afyoncu, Erhan ve Z. Mete, “1766 İstanbul Depremi ve Toplum Yaşantısına Tesirleri”, **Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 22-23 Mayıs 2000 Bildiriler**, “Globus” Dünya Basımevi, İstanbul 2001.

¹⁵ Engin, Vahdettin, “II. Abdülhamit’in Hususi İradeleri Işığında 1894 İstanbul Depremi ve Gündelik Hayata Etkisi”, **Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 22-23 Mayıs 2000 Bildiriler**, “Globus” Dünya Basımevi, İstanbul 2001, s.141-149.

¹⁶ Engin, **a.g.m.**, s. 141.

¹⁷ Stefan Behnisch’in “*Binalar toplumların becerilerini gösterirler ve gelecek nesiller bizleri yaptıklarımızla değerlendirecekler*” söylemine atıfta bulunmayı gerekli görüyorum (Behnisch’in

Makalenin başında söz edilen öğrenci anketinin de doğruladığı gibi, deprem ve mimarlık ilişkisi toplumun büyük çoğunluğu tarafından yapıya yapılan strüktürel müdahalelerle kurulur. Mimarlık Tarihi alanında çalışan öğrencilere de depremden etkilenmiş eski yapıların strüktür analizlerini yapma ve iyileştirme için yapılan müdahalelerin incelenmesini çağırıştır. Ancak, yapı strüktürüne yapılacak müdahaleler, doğrudan tarihin sınırlarına bağlı değildir. Yapı ayakta kaldığı sürece bugün ve gelecekte müdahaleler görecektir ve bu konu mimarlık temel alanında yapıya ilişkin tüm derslerde öğrencilere şimdinin konusu olarak verilecektir. Bu sadece tarihin konusu değil, yapı ayakta kaldığı sürece şimdinin ve geleceğin de konusudur. Mimarlık Tarihi'nin görevi, eski strüktürel müdahalelerin yeni kuşaklara aktarılacak modern teknolojilerle karşılaştırmasını yapmakla sınırlı değildir. Bu noktada, Mimarlık Tarihi'nin deprem konusunda kitlesel hafıza yaratılmasında öncü görevinin altını çizmek gerekir. Ancak, depremin kötü etkileri geçmişin hatırlatılmasının kişilerce reddedilmesine yol açabilir ve depremin psikolojik etkileri tarihin kitlesel bellek oluşturması görevini engeller. Bu noktada, engeli kaldıracak ve tarihin bu sorumluluğunu hafifletecek olan mimarlığın nesnel anlatımıdır.

Konstrüksiyon hatalarından ortaya çıkan yıkımlar

(Görsel Kaynak: Enis Şahin, *Kronolojik Adapazarı-Sakarya Tarihi 1923-2004*, T.C. Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Adapazarı 2005, s. 596)

bu söylemi ve daha fazlası için bkz. **Arredamento Mimarlık**, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2009/07-08, s.12).

Yapı ve Mimarinin Depremle İlişkilendirilmesindeki Sorunlar

Yaşanan kötü olayın hatırlanmasının hoşnutsuzluğu sebebiyle, depremi yaşayan kişinin unutma isteği, belleğinin hatırlattığından uzaklaşmayı sağlar. Dolayısıyla, bellekte var olan depreme ait kötü anılarla, tekrar yaşanması ihtimaline karşılık “önlem alma” ve “korunma hislerinin” itkisi içinde, depremin “hatırlanması-unutulması” ikilemi söz konusudur. Bu ikisi strüktüre ait önlemlerin alınmasını sağlayarak, deprem güvenli konutların yapılması için mimarın yeni strüktür tasarımları geliştirmesini gerektirir. Strüktür tasarımı da mimari tasarımın bir parçası olmakla birlikte, sağlam yapı inşa etme çabasının ötesinde değerlendirilmelidir. “Sağlam yapı inşa etme” etik bir değer taşır. Diğer bir deyişle, mimari meslek bilgisi içinde yer almakla birlikte, kişinin edindiği ahlaki ilkelerle doğrudan ilişkilidir ve “sağlam” yapı inşa etmek mimarın temel görevidir. Oysa, toplumda çoğu kişi, depremin mimariyle olan ilişkisini sadece strüktür olarak sağlam yapı inşa etmekten ibaret olarak görür. Toplumun tüm kesimlerinin depremin mimariyle olan ilişkisine ait bu genelgeçer kurgusu, aslında depremin yapıyla olan ilişkisidir ve bazen yapı ne kadar sağlam da yapılsa afetlere yenik düşebilir. Pekiye, bu noktada depremin mimari tasarımıyla ilişkisi nasıl kurulmalıdır? Bu soruyu cevaplamadan önce yapı ve mimarının ayrı ayrı değerlendirilmesinin bize ne gibi açılımlar yaptığına bakmak gerekli görünür.

Yapı, konunun inşai ve işlevsel özellikleriyle sınırlıyken (tektonik), mimari, mekansal-estetik-anlamsal/çağrışımsal boyutları (arkitektonik) içermektedir.¹⁸ Yapılar depremin şiddetine maruz kaldıkları dönemlerde tadilatlar geçirirler ve yapılan bu müdahaleler, yapı zaman geçirdikçe ya da eskidikçe de olması gerekir. Bu sebeple, eski ya da yeni yapılar gelecekte de kullanılmak amacıyla strüktürel tadilatlar gören nesnelere. Dolayısıyla, yapıya ve strüktüre ait geliştirilen tüm bilgi alanları ve pratikleri geçmişle bağlantısı olmayan, güncel olanı takip eden ve bugüne ait müdahalelerdir. Oysa mimari, yapının yapıldığı döneme ait estetik, kültürel eğilimleri ile yapının çağrışımsal boyutlarını içeren ve tarihsel özelliklerini anlamamızı sağlar.¹⁹ Mimarlar da dahil olmak üzere toplumda tektonik üzerinden depremin tartışılması uzun süredir devam etmektedir. Kuşkusuz bunun bir sakıncası yoktur, ancak, ülkemizde depremde yıkılan yapıların sayısının azalmasına katkısı ne olacaktır? Bu durum mimari pratikle ilişkili gibi gözükse de, kolektif belleğin zayıflığı ve işin kuramsal yönündeki eksiklikler daha tehlikeli boyuttadır. Arkitektonik esas alınarak, deprem olgusunun tasarıma dahil edildiği kamusal alan projeleri gözardı edilmiştir. Bu tip kamusal

¹⁸ Yücel, Atilla, “Mimarlık Nedir, Mimar Kimdir, (Felsefeye Nasıl Başvurur)?”, **Mimarlık ve Felsefe**, YEM, İstanbul 2004, s. 13.

¹⁹ Yücel, a.g.m., s. 13.

alan projeleri kolektif belleğin oluşmasında öncü role sahip olabilirler. Gündelik hayatın içine dahil olabilen, depremin psikolojik boyutlarının hesaba katıldığı kamusal alan projeleri farklılıklarıyla, depreme karşı bilinçlenmenin bir başka boyutunu oluşturacaklardır.

Depremın Kolektif Bellekte Yer Edinmesinde “Tasarımın” Rolü

Mimarlık Tarihi'nin “*kolektif bellek*” oluşturabilmesi deprem için yapılan tasarımların gerçekleştirilebilmesi yoluyla. Kolektif belleğin oluşması, 21. yüzyıl insanı için geçmişe göre daha güçtür. Hız ve imge bolluğu, imgeleri birbirine bağlamaktan dağıtmaya, dağıldıkça da imgelerin kaybolmasına diğer bir deyişle belleğin anımsamaktan çok unutmaya yol açar. İmge ve meta çokluğuna ulaşmak 150 yıllık bir süreç almıştır. Bu sürecin sonunda unutmaya ilk legal zemini bize “*anımsanmayacak kadar çok*” üzerinden sunar. Önemli ya da önemsiz yaşanan tüm olaylar eşitlenir ve “*toplumsal kabul*” ya da “*toplumsal bellek yitimi*” ortaya çıkar. Çok sayıda olay ve çok sayıda imgenin olduğu bir dünyada kuşkusuz sürekli depremin yıkıcılığı üzerinden depremi hatırlatmak ya da bu kavramsal bakışı fizik ortama yansıtmak, bugünün insanının zihninde deprem olgusunun kalıcılığını sağlamaya yaramaz.²⁰ Bunun yerine, unutmamanın hem olumlu hem de sorunlu yanından yararlanmak daha iyi sonuçlar verebilir. Deprem olgusu ölüm korkusu yaratır, ölümü unutmak dolayısıyla depremi unutmak kişileri geleceğe bağlar, bu anlamda unutmaya geleceğin oluşturulmasında birincil derecede önem arz eder. Diğer taraftan, şimdi ya da bu günlerde olacak depremi unutmak kendimizi ya da varlığımızı unutmak demektir.²¹ Dolayısıyla, hatırlama ve unutmamanın dengesi deprem olgusunun hem bugünkü nesillere, hem de gelecek kuşaklara aktarılmasında önemlidir.

“Bellek Zamanın Mekanıdır”, Deprem İçin “Bellek Mekan”ların Tasarlanması

Mimarlık bir iletişim sanatıdır ve her yapı geçmişin izlerini taşımanın yanı sıra geleceğe ait referanslar vermekle yükümlüdür. Bu nedenle, Mimarlık Tarihçisi/Mimar Daniel Libeskind, tarih ve bellek konuları üzerinde durulmasına dikkat çekerek, müzelerin sadece sanatsal ya da diğer nadir objelerin sergilenmediği birer kutu (box) olarak algılanmaması gerektiğini düşünmektedir.²² Bu dü-

²⁰ Yazıcıoğlu, Sanem, “Unutma Zamanı/Zamanı Unutmak”, **Zaman-Mekan**, YEM, İstanbul 2008, s. 127-128.

²¹ Sanem Yazıcıoğlu, “Unutma Zamanı/Zamanı Unutmak” başlıklı makalesinde şimdiki zamanı unutmamanın aslında kendimizi unutmak olduğundan söz eder. Olası ya da şimdikiye ait deprem karşısında da aynı tepkiyle insanların hareket ettiği fikri bana aittir.

²² Maden, Feray ve Şengel, Deniz, “Kırılan Temsiliyet: Libeskind’de Bellek, Tarih ve Mimarlık”, **METU JFA**, (26:1), Ankara 2009, s. 59.

şünce benimsendiğinde, deprem olgusunun tasarıma dahil edildiği mekanlar “anıt” ya da “müze” niteliğinde “olmamalı” ve bu adlarla da “anılmamalıdır” diyebiliriz. Anıtlar kalıcı anıları barındırma gücünü günümüzde yitirmiştir, anıt gibi durağan olan ve insanla ilişki kuramayan statik yapılar yerine, “ikonik” olarak değerlendirilen; yapının insanla karşılıklı etkileşim içine girebildiği tasarımlar üretilmektedir. Kolayca onaylanan müze, anıt gibi mekanlara karşı bir alternatif oluşturacak ve interaktif özelliklere sahip olacak mekanlar deprem olgusunun belleklere farklı biçimde kaydedilmesini sağlayabilir. Eğer zamanın bir akış olarak değil de, yaşanmış yer ve mekanların anıları olarak canlandırıldığı kabul edilirse; mekansal imgenin tarih üzerinde güçlü etki yaptığı da kabul edilmelidir.²³

Özellikle anıtlar, bir olayı, kişiyi ya da fikri anar ve halk, o anmayı anlamlı ve önemli bulduğu sürece anıt olarak kalıcılıklarını korurlar.²⁴ “Deprem müzesi” ya da “deprem anıtı” adı altında yapılan yapıların ziyaretçileri artık tarihe karışmıştır. Bugünün imge ve obje yoğunluğuna sahip ortamında mekanı deneyimlemeye çalışan kişilerin, gruplar halinde yapıları ziyaret ettikleri ve ortak kimliklerin toplumsal yaşamın mekansallığını kurdukları görülmektedir.²⁵ Ortam odaklı işler, (depremi odak alarak) kayıp kültürel alanları simgesel olarak yeniden doldurur ve tarihsel karşı bellekler sunar, aynı zamanda turistik alanlara dönüşebilir ve yenilikçi kamusal sanat projelerinin yaratılmasında izleyiciyle ilişki kuran bir şehir laboratuvarı olarak hizmet eder.²⁶

Türkiye’de deprem müzesi olarak kurulan pek çok mekanın işlevinin dışında kullanıldığı, kullanılmayanlarının da ziyaretçi sayısının çok az olduğunu biliyoruz.²⁷ Deprem olgusuna yaklaşımda “farklılık, farkındalık ve umursama”²⁸ gibi temel konularda toplumu değiştirmek isteyen herhangi bir proje, mekansal ve zamansal anlayış ve pratiklerin dönüşümünün karmaşık ağını kavramak zorundadır.²⁹

Belleğin hem geçmişi hem de bugünün kayıtlarını içermesi ve dolayısıyla zamana ait tüm kayıtları içerisinde barındırmasının fiziki mekana dönüştürülmesi deprem olgusunun hem unutulmasının hem de hatırlanmasının tasarlanmasını

²³ Harvey, David, **Postmodernliğin Durumu**, Metis Yayınları, İstanbul 2007, s. 246.

²⁴ Berger, John, **Sanat ve Devrim**, Agora Kitaplığı, İstanbul 2007, s. 65.

²⁵ Akın, Ş. I., “Mimarlık ve Toplumsal Etkileşim: Toplumsal Yansımadan Mimari Boyuta”, **Sanatlar ve Toplumsal Etkileşim**, E Yayınları, İstanbul 2009, s. 129-131.

²⁶ Foster, Hal, **Gerçeğin Geri Gönüşü Yüzyılın Sonunda Avangard**, Çev. Esin Hoşsucu, Ayrıntı Yay., İstanbul 2009, s. 241-243.

²⁷ 20 Aralık 2001’de Bolu’da açılan deprem müzesinin tavanı çatlayarak su aldığı için çürümüştür (Radikal Gazetesi, 7 Eylül 2002). 26.11.2007 yılına ait bir habere göre de Osmaniye’deki deprem müzesinin kullanım dışı kaldığını yazar. 22.08.2006 yılına ait Zaman Gazetesi’ndeki habere göre Sakarya’da deprem müzesini 700 bin kişilik kentte 100 kişi ziyaret etmiştir.

²⁸ Burada, Harvey’in söylemini deprem olgusuna atıfta bulunmak için kullandım.

²⁹ Harvey, D., **Postmodernliğin Durumu**, Metis Yayınları, İstanbul 2007, s. 246.

sağlayabilir. Bu amaçla tasarlanan bir mekan şimdi/bugün deneyimlenmesinin ötesinde mimari anlamda bir dönemi belirlediğinden gelecek kuşaklar için de Mimarlık Tarihi'nin ders konuları içinde yerini bulacaktır. Deprem sonrası toplumsal bellek oluşturmak için kurgulanan bu mekanlar kamunun kullandığı ve günümüzün içe dönük bireyinin ortak bellek yaratmasına³⁰ yarayan tasarımlar olmalıdır. Deprem sonrası kalıcı konutların inşasında görev alamayan tasarımcıların belki de “ortak bellek mekanları” yaratarak, çağımızın hızlı değişimlerine ve imge bolluğuna karşılık, tasarladıkları mekan ya da objelerle zihinde farklı imgeler oluşmasını sağlamaları mümkündür. Kişilerin depremi deneyimleyebildikleri yeraltı ya da su altındaki kameralarla gerçekleşen çekimlerin mekanı saran ekranlar vasıtasıyla seyirciye sunulduğu, yeraltı ya da su altı hissi veren simülasyonlar, dünyanın başka bölgelerindeki depremlerin etkilerini anlatan filmler ve arşiv, depremlerin yarattığı tahribatın izlerini gösteren bir harita, maket vs. hazırlanması, sesler, karanlık mekanlar, endişeli gözlerin ifade gücünün kullanımı, Tsunami simülasyonu, sis efekti, yangın kokusu ve siren sesleri veren bellek odaları, yıkılan fiziki duvarların yanısıra sarsılan ve yıkılan toplum duvarlarının ortaya çıkması, deprem ve felaket önleme konusunda interaktif oyunlar için tiyatro, depremlerin yıkıcı etkilerinin toplumun içindeki birlik ve beraberlik gücünün ortaya çıkmasını sağlayan mekanlar, konferans salonları, kafeleri ve kişileri deprem olgusunun hatırlatılmasının etkilerinin hafifletildiği park ve deprem sonrası kişileri toprakla barıştıran botanik bahçesi ve bitki yetiştiriciliğinin sağlandığı alanlar tasarlanabilir.³¹ Deprem sonrası çok yaygın görülmemekle birlikte, “Travma Sonrası Stres Bozukluğu” olarak adlandırılan ve kişinin toplumsal, mesleki ve diğer önemli alanlarda işlevselliğinin bozulmasına neden olan ciddi psikolojik rahatsızlıklar bulunmaktadır. Travma sonrası stres bozukluğunun en belirgin özellikleri deprem ile ilgili tekrar eden düşünceler ve hayaller veya rüyalar, kişinin depremi hatırlatabilecek durum ve düşüncelerden kaçması, ilgi kaybı, yalnızlık duyguları, uyku sorunları, sinirlilik, öfke patlamaları ve dikkat toplayamamaktır. Deprem sonrası ortaya çıkan bu tip sorunları hafifletmenin en etkin yolu depremezdelere yaşadıkları olayı, olay ile ilgili düşüncelerini ve duygularını anlatabilme, paylaşabilme olanaklarını yaratabilmektir.³² Bu tip psi-

³⁰ Yazıcıoğlu, S., (2008), “Unutma Zamanı/Zamanı Unutmak”, **Zaman-Mekan**, YEM, İstanbul 2008, s. 129.

³¹ Kobe’de oluşturulan “Disaster Reduction and Human Renovation” adlı yapı bir müzeden çok interaktif iletişimin sağlandığı ve halkın bilinçlendirildiği bir mekan olarak dikkat çekicidir, ancak kapalı mekanları olan, doğrudan işlevi deprem üzerine kurgulanmış bir yapı tarifler ve yapının her tarafı deprem sonrası tutulan yasa gönderme yapan koyu renk bir örtü ile kapatılmıştır. Oysa, günümüz insanın günlük hayatında sık sık gittiği mekanlara benzer mekanların kurgulanması ve deprem için oluşturulan kamusal mekanları ziyaret etmesi sağlanabilir.

³² Bayhan, Vehbi, “Travmatik Kaos Ortamında Depremi Anlamlandırmanın Sosyolojik Bağlamı”, **Sosyolojca**, S. 3, İstanbul 2012, s. 339.

kolojik sorunların çözümünde, depreme ait korku ve endişelerin paylaşılmasının sağlandığı bu *“bellek mekanlar”*, mimari tasarımın tarihin bellek bankası olma rolünü hafifletmesine, hatta deprem gibi kötü etkiler bırakan bir olgunun şimdi ve gelecek kuşaklar için unutulmuşsa da korku vermeden hatırlanmasına yarar sağlayacaktır. Bugün için *“ikon”* olurken, ilk defa deprem olgusunun hatırlanmasına gösterdiği titizlik, depremle kurduğu ilişki ve mekanın kavramsal boyutuna getirdiği yeniliklerle, ileride Mimarlık Tarihi'nin konuları içinde yer edinebileceği umulmaktadır.

Bir Öğrenci Projesi ve Depreme Dair İkonik Bir Bellek Mekan Tasarımı

Söz konusu proje önerisi KOÜ MTF Mimarlık Bölümü 3. sınıf öğrencilerinden Ahmet Toprak tarafından 2011-2012 eğitim döneminde Atölye MZU (Mekan/Zaman/Uzam) çalışmaları kapsamında gerçekleştirilmiştir.³³ Bilindiği gibi, İzmit, kent merkezi olarak çevresiyle birlikte, geçmiş dönemlerden bu yana depremle anılan önemli bir nokta tarif etmektedir. 1999 depremi ve öncesinde yakın tarihimize ait yaşanan depremler zihnimize *“unutulma”* mekanizmasının aracılığıyla kentsel hafıza içindeki yerini de gün geçtikçe kaybetmektedir. Genellikle, depremin konuşulduğu ve hatırlandığı ortamlarda, belleklerde yer eden korku hissi düşünmeden uzaklaşma itkisiyle hatırlamanın da önüne geçmektedir. Kent merkezi ve çevresinde depreme karşı yapıları güçlendirmeye yönelik alınan tedbirlere rağmen, depremlerin sürekliliğini hatırlatan, kavramsal olarak belleklerde izler bırakan bellek mekânların depremin yıkıcılığına ait önlemler konusunda daha etkili olabileceği düşünülmüştür. Dolayısıyla, depreme dair *“bellek mekân”* oluşturma ve depremin etkileri, sonuçları ve yaşanmadan önce alınması gereken önlemlere dair zihinlerde süreklilik oluşturma kavramsal varoluşunun mekânsallaşmasını sağlamak için bir proje tasarlanması hedeflenmiştir. Projeye, *“İzmit-Bahçecik'te Bellek Mekân Tasarımı”* başlığı uygun görülmüştür.

Projenin yerinin Kocaeli'nin merkezine 14 km. uzaklıktaki Bahçecik'te (İzmit'in güneyinde) seçilmiş olmasının nedeni; geçmişteki sosyal ve ekonomik konumunu kaybeden Bahçecik'e deprem gibi zarar veren etkili bir doğa olayının bellek mekanı olarak yerinden prestij kazandırarak, bir cazibe merkezi olarak yaşatılması kaygısından kaynaklanmaktadır.

³³ Atölye MZU, KOÜ MTF Mimarlık Bölümü öğretim üyelerinden Oya Şenyurt tarafından yürütülmektedir.

Bahçecik'in meydanından bir görünüş

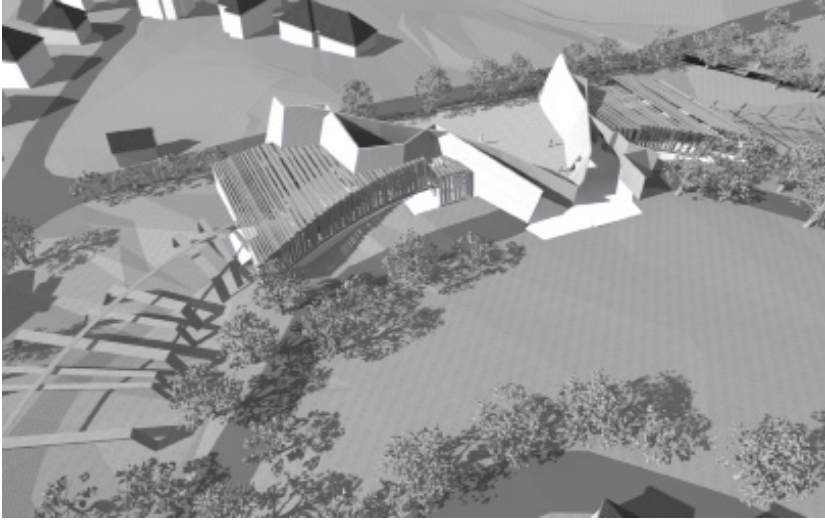
Bahçecik'te bugün, geçmişten gelen mimari mirası tanımlayacak bir yapı bulmak güçtür. Hızlı bir biçimde ve en az deprem kadar etkili olan eski konutların bilinçli olarak ortadan kaldırılması, yerine özensiz ve niteliksiz mimarlık örneklerinin üretilmesi dikkat çeker. Bellek mekânların tasarlanması sırasında, tasarımın yönlenmesi açısından Bahçecik'teki bazı özensiz mimari verilerin dönüştürülerek kullanılması uygun görülmüştür. Sözgelimi, gelişigüzel yapılan bahçe çitleri ve asma çardakları tasarım için yere ait bir veri olarak dönüştürülerek kullanılmıştır. Sağlamlığın simgesi beton ve gelip geçiciliği temsil eden bahçe çitlerinden yapılan dönüşüm, malzemelerin tezatlığı içindeki arayışların depreme karşı sağlamlık/ayakta kalma ile zayıflık/gelip geçicilik ayrımını vurgulamaya yönelik olmuştur. Bahçecik'te deprem odaklı bellek mekân tasarımının, depremin kentteki tüm alanlardaki etkilerini yansıtan yönünü vurgulamak ve temsil gücünü kuvvetlendirmek için Gölcük'te depremde hasar gören bölgeleri harita üzerinde birleştirerek, alt Gölcük ve üst Gölcük olarak ikiye ayırarak, bellek mekân tasarımının kabuğunu oluşturan biçimlerle temsiliyetleri tasarıma dâhil edilmiştir.

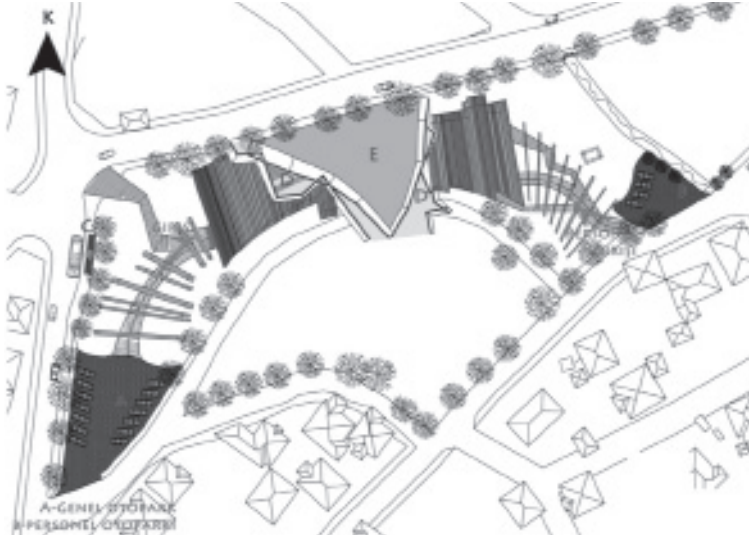
Bahçecik'te bahçe sınırını belirleyen çitler

0 Proje alanında niteliksiz yapılar yok sayılmıştır.

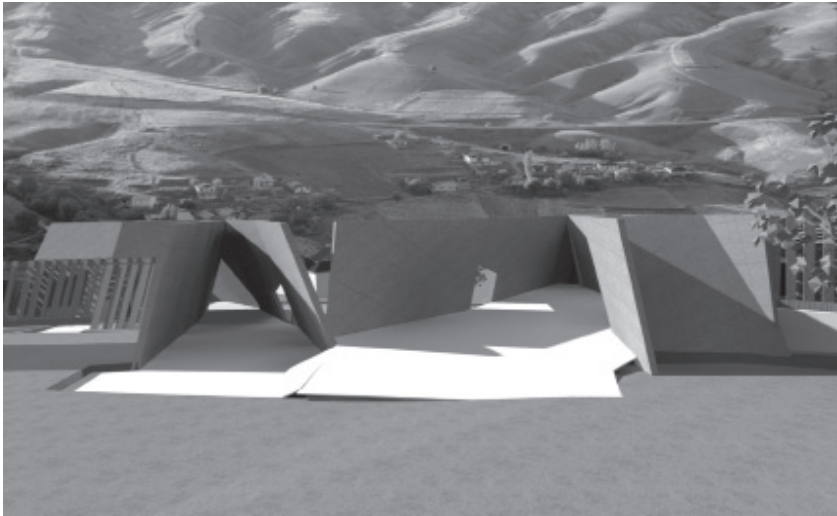
1

Tasarım alanının topoğrafik verileri ve yol ile ilişkileri incelenerek, tasarım alanının geometrisine bağlı kalarak eğrisel bir cephe ve plan özelliklerini veren bir tasarım yaklaşımı benimsenmiştir.

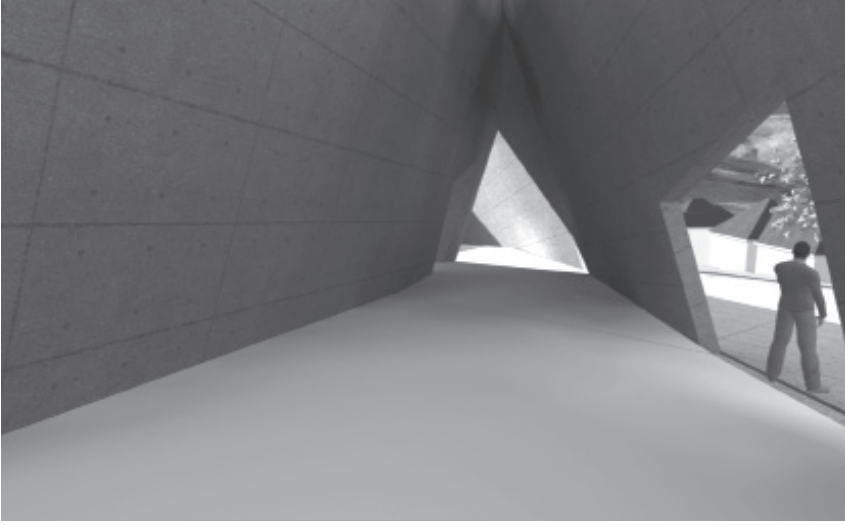
2

Söz konusu eğrisel formun sürekliliğini bozmak için (tıpkı doğa düzeninin sürekliliğinin depremle bozulması gibi) temsil gücü olan parçalar, Gölcük'te depremde hasar gören bölgelerin harita üzerinde birleştirilmesinden faydalanılarak oluşturulmuştur. Bu hat kırıklı brüt beton duvarlar olarak, bahçe çitlerinden esinlenerek oluşturulan dokuya zıt davranmaktadır. Eğrisel yüzeye karşı keskin kırıklı yüzey ve ahşap dokuya karşı beton, sağlamlık gerçekliği ve yanlısmaları üzerine dikkat çekmek için seçilmiştir.

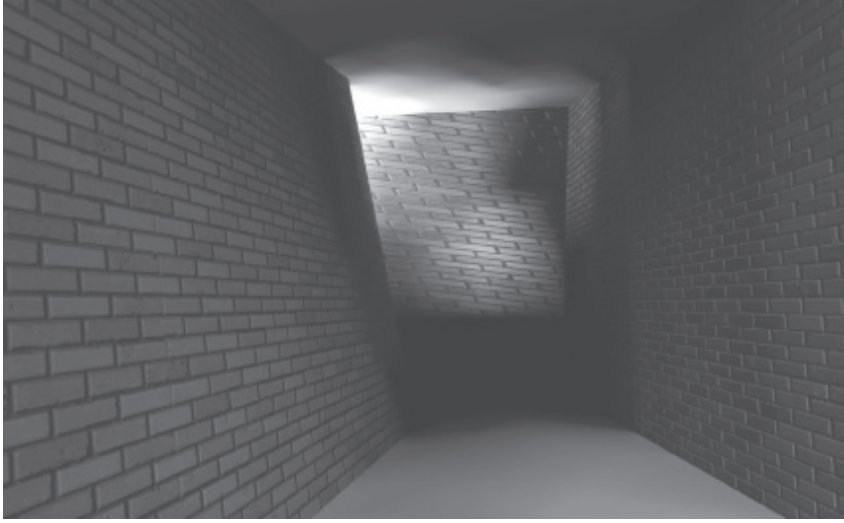
3

Yüksek duvarlar içe doğru eğim verilip, düzenlenerek iki ayrı sokak tasarımı yapılmıştır. Sokak tasarımı, dik açıdan uzaklaşan duvarlar aracılığıyla deprem için bellek mekân tasarımında bir yıkılmışlık, sıkıştırılmışlık hissi uyandırıp, insanların korku duyusuna hitap etmektedir.

4

Tasarlanan yapı, Kocaeli sınırları içinde yer alan ve geçmiş ilgisini kaybeden pek çok ilçe içinde Bahçecik'in dikkat çeken bir yer olmasını hedefleyerek deneysel bir çalışma yapmaya yol açma görevini üstlenmiştir. Kentin en önemli sorunu olan depremler için bellek mekân tasarımına ev sahipliği yapması açısından bir toplanma ve ilgi merkezi olacağı düşüncesiyle tasarıma yaklaşmıştır. İki ana formun birbirinden tam olarak ayrılabilmesi için duvarlar birbirlerinden uzaklaştırılarak, orta alanın boşaltılması ve meydan haline getirilmesiyle, kente ait alternatif bir toplanma alanına da dikkat çeken yaklaşımla tasarım süreci bitirilmiştir.

Son(uç)

İzmit ve çevresi üzerine odaklanarak hazırlanan üç yazı dizisi boyunca tartışılan, söz konusu bölgede alışılmışın ötesinde bir şeyler üretmek ve üretilene mimari bir değer atfetmenin nasıl mümkün olabileceği sorusuna cevap arayışlarıdır. “İzmit ve Çevresi III” başlığı altında, kentin ve Türkiye’nin önemli sorunlarından olan depremler üzerinden yapılan inceleme, depremlerin Kocaeli hal-

kının hafızalarında bıraktığı soyut etkinin bellek mekanla nesnelleşmesi önerisi ile sonuçlanmıştır. Bu yaklaşımın, Türkiye’de deprem deneyimini yaşayan kentlerin temsilcisi ve deprem farkındalığının yayıcısı olarak Kocaeli kent kimliğine önemli bir misyon ve imaj yükleyeceği düşünülmektedir. Kuşkusuz, üç yazı dizisi boyunca tartışılmaya çalışılan konuya, başka bakış açıları ile başka başka cevaplar ve çözümler bulmak mümkündür. Ancak, buradaki yazı dizilerinde, kent mimarisinin aksayan yönlerini yaratan sebepler, yaygın, alışageldik görüşler ve uygulamaların dışındaki arayışlar, konuya yaklaşım biçimleri ve en uç noktadaki cevapların bulunması için çaba sarfedilmiştir.

Modern ve postmodern tartışmalarının sebep olduğu biçimsel ve üslupsal kaygılardan öte, alışlagelen mimari kalıpların kırılması İzmit ve diğer kent mimarlıklarında bilinenin yenilenmesi ve biçimsel yaklaşımların dışında başka mimarlıklar olduğunun algılanması önemlidir. Modernizm savunucularının salt işlevselci yaklaşımlarının yarattığı mimarlığın, ülkemizdeki kentlerde ortaya çıkardığı biçimsel seçmecilik, tarihi reddeden mimari görüşleri ile Postmodernistlerin tarihi referansları, tarihi yapıların öğelerini apartarak kullanmaları, tarih sahnesini boşaltma eğilimindeki biçimsel yaklaşımlarının indirgemeci durumu ve son gelinen noktada ülkemiz kentlerinde Osmanlı mimarisini canlandırmak adı altında pek çok üslupsal yanılığın içinde yaratılan Osmanlı çeşmeleri, camileri gibi yapı türlerinin kamusal belleğe ve gelecek kuşaklara bırakılacak mimarlık söylemine dair en ufak bir katkısı olmayacaktır. Birbirlerine zıt görüşler sunan ve sık sık tartışılan Modern ve Postmodern mimarlığın yarattığı iki düşünce biçimi, içinde insanın olduğu zenginlik yaratan yönlerine rağmen, mimarlığın tarihle ilişkisinin yeniden kurulması açısından sınırlayıcıdır. Postmodern mimari, tarihi kullanır ve bu, insansız bir tarihtir. Oysa tarih, insanı anlamaya çalışan, onun kente ait deprem tarihini bellekte yitirmemesini hedefleyen bir mimari oluşturabilir.³⁴ Modern ve Postmodern tartışmaların neden olduğu biçimsel ve üslupsal kaygıların ötesine geçerek, alışageldiğimiz mimari kalıpların dışında, mimarinin kural ve sınırlarını yeniden tartışarak, tarihsel belleği muhafaza etme arayışı içerisinde, indirgemeci tarih anlayışına karşı çıkarak, mimarlığın ve tarihin kayıtlarına aynı anda ve etkide geçecek bir mekan düşünün peşinden gitmek heyecan verici olacaktır.

Kaynaklar

Afyoncu, Erhan ve Z. Mete, “1766 İstanbul Depremi ve Toplum Yaşantısına Tesirleri”, *Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 22-23 Mayıs 2000 Bildiriler, “Globus” Dünya Basımevi, İstanbul 2001.*

³⁴ Burada, Daniel Libeskind’in Berlin’deki Yahudi Müzesi, yokluk ve yitirilmişlik üzerine kurgulanması ve müzenin, tarihin izlerini Berlin’in kendi belleğiyle birleştirmesi gibi bir yaklaşım benimsenmiştir. Bkz. Maden, Feray ve Şengel, Deniz, a.g.m., s. 52.

- Akın, Ş. I., "Mimarlık ve Toplumsal Etkileşim: Toplumsal Yansımadan Mimari Boyuta", *Sanatlar ve Toplumsal Etkileşim*, E Yayınları, İstanbul 2009.
- Bauman, Zygmunt, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev.: Abdullah Yılmaz, 4. B., Ayrıntı Yay., İstanbul 2012.
- Bayhan, Vehbi, "Travmatik Kaos Ortamında Depremi Anlamlandırmanın Sosyolojik Bağlamı", *Sosyologca*, S.3, İstanbul 2012, s. 335-348.
- Behnisch, Stefan, *Arredamento Mimarlık*, Temmuz-Ağustos, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 12.
- Berger, John, *Sanat ve Devrim*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2007.
- Engin, Vahdettin, "II. Abdülhamit'in Hususi İradeleri Işığında 1894 İstanbul Depremi ve Gündelik Hayata Etkisi", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 22-23 Mayıs 2000 Bildiriler*, "Globus" Dünya Basımevi, İstanbul 2001, s. 141-149.
- Foster, Hal, *Gerçeğin Geri Dönüşü: Yüzyılın Sonunda Avantgard*, Çev. Esin Hoşsucu, Ayrıntı Yay., İstanbul 2009.
- Halbwachs, Maurice, (2009), "Kollektif Bellek ve Zaman", Bellek: Öncesiz, Sonrasız, *Cogito*, (50), İstanbul 2009, s. 55.
- Harvey, D., *Postmodernliğin Durumu*, Metis Yayınları, İstanbul 2007.
- Koçu, Reşad Ekrem, "Aynalıkavak Sarayı yahud Tersane Sarayı", *İstanbul Ansiklopedisi*, 3. C., İstanbul 1960.
- Maden, Feray ve Deniz Şengel, "Kırılan Temsiliyet: Libeskind'de Bellek, Tarih ve Mimarlık", *METU JFA*, (26:1), Ankara 2009, s. 49-70.
- Sennett, Richard, *Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, Metis Yayınları, 4. B., İstanbul 2011.
- Şenyapılı, Burcu, "Art Deco ve Pochoir", *Arredamento Mimarlık*, Ekim, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 106-110.
- Ürekli, Fatma, *İstanbul'da 1894 Depremi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- Yazıcıoğlu, Sanem, "Unutma Zamanı / Zamanı Unutmak", *Zaman-Mekan*, YEM, İstanbul 2008, s. 124-130.
- Yücel, Atilla, "Mimarlık Nedir, Mimar Kimdir, (Felsefeye Nasıl Başvurur?)", *Mimarlık ve Felsefe*, YEM, İstanbul 2004, s. 12-18.
- Yürekli, Hülya ve Ferhan Yürekli, (2004), "Mimarlıkta "Yeni" Kavramı", *Mimarlık ve Felsefe*, YEM, İstanbul 2004, s. 154-162.